

Pertti Vuorela

Tietoyhteiskunta ja yhdyskunta

Uuden informaatioteknologian merkitystä ja vaikutuksia ennustettaessa lähtökohtana on, että tämä teknologia ei itsessään ja kohtalomaisesti johda fyysisesti uusiin yhdyskuntarakenteisiin. Ilman käyttäjiä teknologia ei edes toimi. Sen sijaan ne sosiaaliset ja hallinnolliset uudistukset, jotka tulevat mahdollisiksi uuden teknologian myötä, ovat niitä, jotka muuttavat yhdyskuntien rakenteita (Segerståhl 1982). Tämä merkitsee sitä, että kaikki päätökset ja suunnitelmat, joissa sovelletaan uutta teknologiaa, tulevat olemaan sekä sosiaalisilta että yhdyskuntarakenteeseen kohdistuvilta vaikutuksiltaan merkittäviä.

Eräs määritelmä sanoo, että kuntasuunnittelu on informaation järjestämistä eli epävarmuuden minimoimista tavoiteltavan muutoksen suunnassa. Päätöksenteko puolestaan merkitsee arvojen ja niille rakentu-

vien asenteiden yhteensovittamista informaation kanssa. Kuitenkin ensisijaista on se, että ne arvopäämäärät, joiden haluamme toteutuvan, hallitsevat suunnittelua ja tulevaisuutta.

Informaatioyhteiskunnan tunnusmerkit

Japanilaisen Yoneji Masudan suorittama informaatio-, teollisuus-, ja agraariyhteiskunnan vertailu osoittaa erään mahdollisen tulevaisuuden (Masuda 1970 ja 1981). Masuda näkee informaatioyhteiskunnan hyvinvointiyhteiskunnan korkeimpana kehitysvaiheena. Informaatioyhteiskunta antaa ihmiselle omaa aikaa, vapauttaa hänet fyysisestä läsnäolosta työpäikällä ja tekee mahdolliseksi persoonallisuuden omien päämäärien toteuttamisen (Masuda 1970, 15).

Informaatioyhteiskunnan keskeisiä tuotteita ovat erilaiset järjestelmät, informaatio ja tehtäväänalyysit.

Teollisuusyhteiskunta tuottaa hyödykkeitä ja energiaa ja agraariyhteiskunta puolestaan maanviljelystuotteita ja käsitöitä. Tämän mukaan informaatioyhteiskunnassa järjestelmä-, tieto- ja ohjaussysteemiteollisuus nousevat keskeisiksi tuotannon lohkoiksi (mt., 15). Eräänä tuotantovoimana agraariyhteiskunnassa oli maanviljelysmaa, teollisuusyhteiskunnassa kone-energia. Informaatioyhteiskunnassa tietokoneet hallitsevat tuotantoprosesseja ja myös kone-energiaa (mt., 14).

Informaatioyhteiskunta muuttaa ratkaisevasti Masudan mukaan ihmisen suhdetta työhön. Maa sitoi talonpojan agraariyhteiskunnassa ja pakotti vuodenaikojen mukaiseen työrytmiin. Teollisuusyhteiskuntakin perustuu palkkatyöhön ja vaatii määräikaista työskentelyä työpaikalla, esim. tehtaassa tai toimistossa. Informaatioyhteiskunta vapauttaa ihmisen työn paikka- ja aikasidonnaisuudesta sekä muuttaa työn luonteeltaan sopimus pohjaiseksi (mt., 15). Työtä voidaan tehdä halutuissa paikoissa esim. korttelitoimistoissa ja periaatteessa myös kotona. Sopimus pohjainen työ ei välttämättä vaadi nykyisen kaltaista työaika, vaan tärkeintä on se, että työ tulee tehdyksi. Tekijälle jää vapaus suorittaa työ haluamanaan ajankohtana. Masuda ennustaakin, että "suuria toimistokeskittymisiä kaupunkikeskuksissa ei enää tarvita, ja liikemiesten joka-aamuinen ruuhkatunti julkisissa liikennevälineissä häviää" (mt., 15).

Agraariyhteiskunnan ihmiset asuivat suljetuissa kyläyhteisöissä. Heidän käyttäytymistään ohjasivat traditio ja staattiset arvot, jotka selkeästi määrittivät elämän tarkoituksen ja kulun. Status- ja arvojärjestelmä rakentui korostuneesti patriarkaatille.

Teollisuusyhteiskunta asuu kau-

pungeissa ja pyrkii toteuttamaan hyvinvointia sekä on luonteeltaan dynaaminen ja kilpaileva. Informaatioyhteiskunta on Masudan mukaan verkostoyhteiskunta. Tietoverkoston avulla asukkaat ovat yhteydessä toisiinsa kulloisessakin tilanteessa kuten päätöksenteossa, projekteissa, neuvotteluissa ja jopa sosiaalinen kanssakäyminen voidaan hoitaa verkoston avulla. (mt., 16).

Agraariyhteiskunta arvosti niitä, jotka tunsivat ja osasivat soveltaa luonnonlakeja ja -voimia sekä ylläpitivät elämää. Teollisuusyhteiskunnassa puolestaan arvossapidetyksi nousi ensi vaiheessa materiaallinen elintaso ja myöhemmin elämisen laatu. Informaatioyhteiskunta arvostaa voimakkaasti niitä, jotka luovat uutta tietoa. Masuda näkee myös arvostetuksi yhteiskunnallisesti suuntautuneen käyttäytymisen sekä sen, että ihmisillä on omaa aikaa henkilökohtaisiin tarkoituksiin (mt., 19-20). Informaatioyhteiskunta luo tällöin edellytykset luovalle toiminnalle ja työskentelylle (mt., 16).

Uskonto ja jumalat muotoilivat ajatusmaailman ja arvot maatalousyhteiskunnassa. Kirkko ja papisto kertoivat nämä arvot kansalle. Teollisuusyhteiskunnassa inhimillisuus ja ihmisen hyvinvointi määrittävät arvoja. Teollisuusyhteiskunnan demokratia on luonteeltaan vapaata ja edustuksellista. Se määrittelee puitteet päätöksenteolle sekä yksilölliset oikeudet ja velvollisuudet. Informaatioyhteiskunnan arvoperusta määräytyy koko ihmiskunnan aspektista, väittää Masuda. Osallistuva demokratia, joka merkitsee päätöksentekoon osallistuvien määrän enimmäistämistä, on informaatioyhteiskunnan päätöksentekomuoto. (Masuda 1981, 101.)

Masuda pitää ihmisen moraalista uusiutumista informaatioyhteiskunnan

keskeisenä piirteenä. Itsekontrolli, jolloin ihmiset toteuttavat aidolla tavalla ilman pakkoa oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan, luo uudenlaista vapautta informaatioyhteiskunnassa. Myös työtehtävien suorittaminen perustuu moraalisiin. Ihmiset ovat myös valikoituneet työtehtäviin taipumustensa mukaan ja tuntevat työskentelevänsä kutsumustehtävässä. (Masuda 1970, 21.)

Masudan hahmottelema informaatioyhteiskunta on lineaarinen jatke teollisuusyhteiskunnalle. Se on myös luonteeltaan selvästi optimistisempi kuin Tofflerin vastaava visio, mikä selittyy japanilaisen yhteiskunnan ja kulttuurin erityispiirteistä (Toffler 1980). Japanilainen yhteiskunta ilmeisesti tarvitsee mytologista kuvaa tulevaisuudesta. Suunnittelu- ja päätöksentekoaasenteina ideaaleista lähteminen on yleistä ja perusteltuakin.

Fyysinen yhdyskuntarakenne informaatioyhteiskunnassa

Uusi informaatioteknologia antaa lähitulevaisuudessa mahdollisuuden kaupunkitoimintojen nykyistä vapaampaan sijoittamiseen. Se avaa teoriassa kaupunkisuunnittelulle uuden vapausasteen. Esim. telemaation avulla työtä voidaan siirtää nykyuotoisista tehtaista ja toimistoista periaatteessa haluttuun paikkaan. Palvelujakin on mahdollista hajauttaa ja osa fyysisestä liikenteestä on korvattavissa uudella informaatioteknologialla.

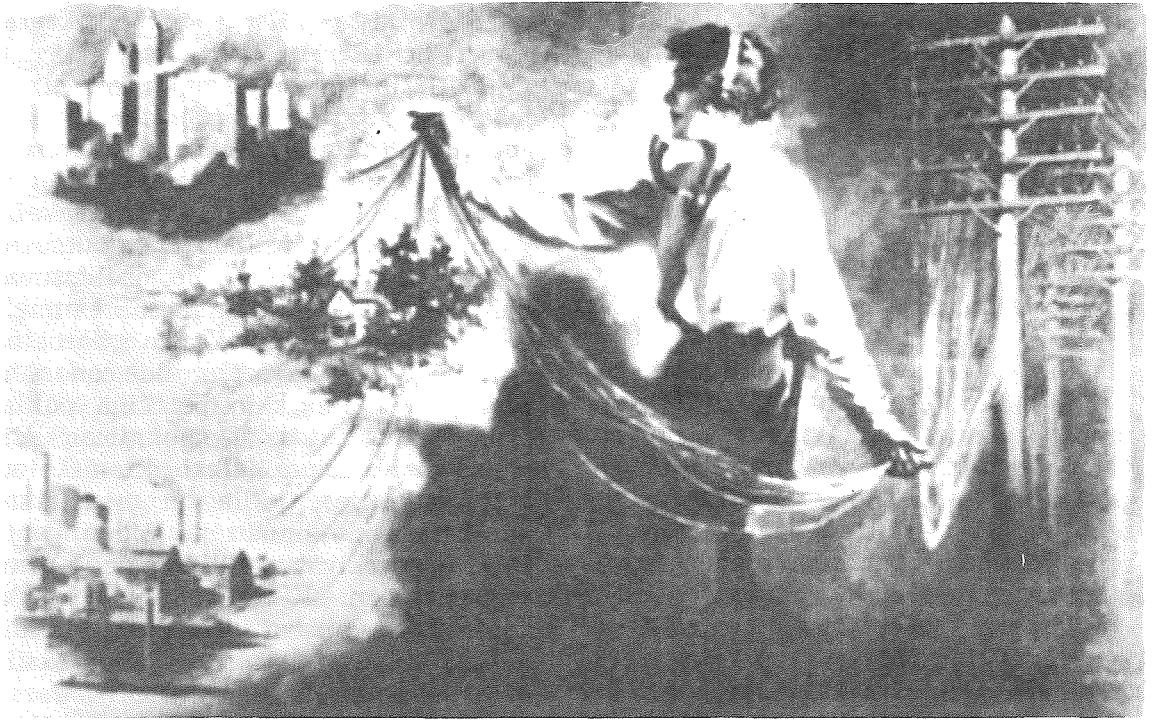
Vielä nyt yhdyskuntasuunnittelu käyttää Suomessa suunnittelussa malleja, jotka syntyivät tämän vuosisadan alussa teollisuusyhteiskunnan tarpeista. Merkittävimmät näistä suunnittelumalleista ovat funktionalismi ja lähiöteoria, jotka pyrkivät ensisijassa sosiaaliin päämääriin ratkaistakseen monet ajankohdan yhteiskunnalliset ongelmat kuten

epäterveellisen asumisen, kansansairaudet ja saastuttavat työpaikat jne.

Funktionalismin suunnitteluperiaatteiden ja lähiöteorian soveltaminen Suomessa kuten monissa muissakin maissa on johtanut fyysisesti ja sosiaalisesti hajonneeseen kaupunkiin. Fyysiseltä rakenteeltaan hajonneella kaupungilla on lukuisia epäkohtia: tarpeettoman suuret liikennevirrat, melua, epätaloudellisia investointeja, huonoja yritysten sijaintiedellytyksiä, osin huono palvelutaso jne. (ks. Wiegand 1982). Toiminnallisesti yksipuolisten lähiöiden sosiaalisista ongelmista on myös keskusteltu lähes koko lähiörakentamisen ajan.

Uusi informaatioteknologia ja ympäristöä häiritsemättömät työpaikat tekevät kuitenkin mahdolliseksi asumisen ja työn integroinnin. Tästä on väitetty seuraavan lukuisia etuja. Mm. työmatkat lyhenisivät tai poistuisivat, kaupunkikuva ja lähiympäristö monipuolistuisivat, kontaktimahdollisuudet lisääntyisivät, palvelut ja niiden käyttöaste parantuisivat. Toiminnallinen yksipuolisuus lähiöissä vähenisi. (Wiegand 1982.)

Wiegand on arvioinut, että jopa puolet Sveitsin nykyisistä työpaikoista voitaisiin sijoittaa asumisen lomaan. Amerikassa San Francisco Bayn alueen työtoiminnoista tehty tutkimus osoitti, että 22 % alueella työskentelevistä suoriutuisi tehtäviään etätyöskentelyn ja tietotekniikan avulla. Vastaavat osuudet San Fransiscossa ja sen city-alueella olivat 31 ja 47 %. Japanissa on laskettu, että 65 % hallinnollisista tehtävistä voitaisiin suorittaa etätyönä (Sahlberg 1982). Vaikka työpaikat eivät tulevaisuudessa määrällisesti kasvaisikaan, rakennetaan jo tällä vuosikymmenellä arviolta 20-30 % niistä uudelleen erilaisten informaatiovälineiden kuten tekstinkäsittely- ja tietokoneiden tulo vuoksi. Miksi

emme rakentaisi näitä "uusia työpaikkoja" toiminnallisesti yksipuolisiin lähiöihin tai nyt suunnitteilla oleville asuntoalueille?

Asumisen ja työn integroinnista on suoritettu myös tutkimus- ja kokeilutyötä. Wiegand tutki asumisen ja työn integrointimahdollisuuksia teoreettisesti vuonna 1973 julkaisemassaan väitöskirjassa (Wiegand 1973). Suomessa vastaavaa kysymystä tarkasteli syksyllä 1981 kuollut Heikki Kaitera, joka myös sovelsi näkemyksiään käytännössä Malminkartano-projektissa Helsingissä (Kaitera 1982). Ruotsissa Nordplan on käynnistänyt Södertäljen lähistöllä Tukhoman läänissä Granskap 90-hankkeen. Tämä projekti kokeilee informaatioteknologiaan perustuvia etätyöskentelyn mahdollisuuksia ja vaikutuksia asuntoalueella sekä selvittää informaatioteknologian varassa toimivien palvelujen mm. pankin, postin ja kirjaston käyttöä.

Ruotsalainen Wilhelm on esittänyt utopistisen tulevaisuudenkuvan vuoden 2025 kaupungista, jossa toiminnot ovat täysin yhdentyneet. "Nykyinen jako työpaikkojen ja asu-
malähiöiden, teollisuusalueiden ja toimistokeskusten, kaupan ja kulttuuri- tai vapaa-ajan alueiden välillä häviää. Saamme tiiviitä ja vaihtelevia ympäristöjä, joissa on asuntoja, työpaikkoja, kauppia ja virkistystiloja", kuvailee Wilhelm (1982).

Funktionalismin selkiytyessä aikanaan suunnitteluparadigmaksi se valjasti tekniikan ja talouden palvelemaan ideaalejaan - tasarvoa ja tarkoituksenmukaisuutta. Elämmekö nyt analogisesti samantyyppistä kehitysvaihetta mutta kehityspiiraalin ylemmällä tasolla? Betonin, teräksen ja lasin lisäksi meillä on informaatioteknologia, mikroelektronikka, tietokoneet ja satelliitit, jotka olisi ohjattava palvelemaan yhdyskuntasuunnittelun nykyisiä ja

tulevia arvopäämääriä. Kehityskuva viittaa siihen, että uuden suunniteluparadigman syntyedellytykset ovat olemassa.

"Hyvän elämän" tunnusmerkit muuttuvat

Yhteiskunnan tarverakennetta eri kehitysvaiheissa on mahdollista kuvata A. H. Maslowin vuonna 1904 esittämän tarveteorian pohjalta (Maslow 1943). Teoria näyttää saamastaan kritiikistä huolimatta sopivan hahmottamaan tarverakenteita yhteiskunnan eri tiloissa. Tarverakenteen muutos osoittaa näin sen, miten "hyvän elämän" tunnusmerkit muuttuvat.

Tarpeita tyydyttävät välineet ja resurssit voidaan luokitella seuraavasti: (1) tavarat, (2) palvelukset, (3) sosiaaliset palkinnot, (4) valta ja (5) vapaus (Luoma 1983).

Tarpeiden tyydytysjärjestys on hierarkkinen. Ensin on yhteiskunnan taattava mm. ravintoa ja asuntoja ja vasta näiden jälkeen pääsevät esiin ylempät tarpeet. Informaatioyhteiskunnan ideaalimalli lupaa ylempien tarpeiden tyydytysmahdollisuuden.

Valta

Tarverakenteeseen pohjautuu vaikutusvallan ja arvostuksen tarve, joista ensimmäiseen tyydytysresurssina vastaa vallankäytön mahdollisuus. Vallankäytön muodoista tärkein kirjoituksen teeman kannalta on demokratia. Perinteinen määritelmä toteaa demokratian poliittisen vallan hajautus- ja säätelyjärjestelmäksi, joka antaa kaikille kansalaisille periaatteessa samat mahdollisuudet vaikuttaa poliittisiin ratkaisuihin. Voidaan kuitenkin erottaa ainakin kaksi käsitystä tämän demokratiamääritelmän toteuttamispyrkimyksessä - eli-

tistinen ja osallistuva demokratia (Roos & Riikonen 1979, 99.).

Elitistinen demokratiakäsitys, joka usein liitetään pitkälle vietyyn edustukselliseen demokratiaan, korostaa sitä, että poliittinen valta on uskottava määräajoin vaihdettavalle valtaeliitille. Kansalaiset vaikuttavat määräajoin vaaleissa. He osallistuvat välillisesti.

Osallistuva demokratia korostaa sitä, että demokratian alue on nähtävä laajemmin kuin pelkinä poliittisina ratkaisuin. Demokratian piiriin tulisi kuulua kaikki ne tärkeimmät päätökset, joilla on merkitystä kansalaisten elämään ja joiden kautta he pyrkivät hallitsemaan elinympäristöään. Kansalaisten ja asukkaiden on voitava osallistua ja vaikuttaa oman yhteisönsä päätöksiin ja toteuttamiseen.

Osallistuvan demokratian käsitteen toi keskusteluun Rousseau. Rousseau piti osallistumista keskeisenä ja erottamattomana osana demokratiaa. Rousseau näki kolme keskeistä tehtävää osallistumisella: (1) Yksilö lisää osallistumalla elämänsä ja ympäristönsä hallintaa. (2) Osallistuminen lisää yhteisesti tehtyjen päätösten yksilöllistä hyväksymisalttiutta. (3) Osallistumisella on yhteisöä kiinteyttävä vaikutus. (Thornley 1977, 23.)

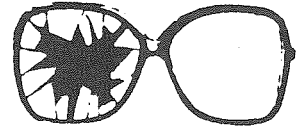
Informaatioyhteiskunnan tulon myötä osallistuvan demokratian vaatimus laajenee. Yhä useammat ihmiset haluavat osallistua ja vaikuttaa tehtäviin päätöksiin ja niiden toteuttamiseen. Vaatimukset lähidemokratian toteuttamiseksi tulevat myös voimistumaan.

Suomen lähidemokratian perusmallista ja toteutuksesta esitti ehdotuksensa syksyllä 1981 osallistumistoimikunta, minkä lisäksi erilaisia kokeiluja soveltuvan ratkaisun löytämiseksi on pantu toimeen useitakin mm. Oulussa ja Helsingissä (Osallis-

tumistoimikunta 1981). Ehdotusten ja kokeilujen tavoitteena on löytää perusyhteisön demokratian kriteerit sisällöllisesti ja alueellisesti täyttävä ratkaisu. Kokeiluissa on muunneltu lähidemokratiaelimen koostumusta ulottuvuudella poliittinen - ei-poliittinen sekä alueen asukaslukua muutamasta sadasta asukkaasta aina kymmeniintuhansiin. Tulokset viittaavat siihen, että asukasluvultaan lähidemokratian vaikutuspiiriin ei tulisi ylittää 5000 asukasta ja että sen tulisi olla suurimmaksi osaksi epäpoliittinen, osallistuvaa demokratiaa toteuttava.

Paitsi tarverakenteen muutoksen vuoksi informaatioyhteiskunta tarvitsee lähidemokratiaa myös massayhteiskunnan uhkan torjumiseksi. Käsitteellä massayhteiskunta tarkoitetaan yleensä suuria sosiaalis-poliittisia järjestelmiä, joissa voimakkaasti keskittynyt valta eliminoi tai pitää heikkoina ne perusyhteisöt, joiden jäseninä ihmiset luovat sosiaalisen todellisuutensa ja muodostavat mielipiteensä yhteiskunnan keskeisistä kysymyksistä. Perusyhteisö tarjoaa jäsenilleen mielipiteen muodostumisalustan - ankkuripaikan. Massayhteiskunnassa ihmiset elävät atomistisesti, heillä ei ole vuorovaiikutusta heikkojen perusyhteisöjen kanssa. Massayhteiskunnassa joukkotiedotus pääsee näin vaikuttamaan suoraan ihmisiin luoden voimakkaasti yhdenmukaistavia käyttäytymismalleja, jotka toteuttavat vallankäyttäjän tarkoituksia. Massayhteiskunnassa ihmiset ovat helppoja ja passiivisia vallankäytön kohteita.

Lähidemokratian toteuttaminen voi käyttää teknisinä apuvälineinä uutta informaatioteknologiaa, jolloin on viitattu ns. elektroniseen demokratiaan. Elektroninen demokratia mahdollistaa kansalaisten keskinäisen yhteydenpidon ja periaatteessa kansalaisten laajan ja nopean osallis-

katsauksia

tumisen päätöksentekoon. Littunen varoittaa kuitenkin Ithiel de Sola Pooliin tukeutuen siitä, että nopeat ja useasti toistuvat äänestykset johtavat helposti vaaralliseen pinnallisuuteen ja loppujen lopuksi epädemokratiaan. Kansalaisyhteisöjen esim. lähidemokratiaelinten mielipiteen muodostus tarvitsee aikaa, eikä niillä ole edellytyksiä vastata yht'äkkiä ainakaan tärkeisiin yhteiskuntapoliittisiin kysymyksiin (Littunen 1981, 25.)

Väliportaana hallinnon uudistus olisi toinen toimenpide, joka hajauttaisi poliittista valtaa ja olisi lähidemokratian kanssa johdonmukainen uudistus.

Valta on kyky tai mahdollisuus hallita käyttäytymistä. Vallankäyttö perustuu riippuvuuteen esim. informaatiosta, rahasta ja henkisistä palkinnoista. Tiedon salaaminen ja rajoittaminen sekä tiedon mystifiointi on ollut vallankäytön väline vuosikatuksia. Informaatioyhteiskunnassa uutta teknologiaa voidaan käyttää myös demokratian kaventamiseen ja asukkaiden osallistumisen rajoittamiseen. Olennainen kysymys on se, missä määrin yhteiskunta on riippuvainen tietoteknologian haltijoista, ja mitkä ryhmät voivat käyttää tätä teknologiaa omien valtapyrkimystensä ajamiseen, ts. ketkä hallitsevat viestinnän sisältöä.

Informaatioyhteiskunnan myötä on syntymässä uusi tietoelehti, joka voi monopolisoida yhteiskunnalta elintärkeän ja kriittisen tiedon sekä käyttötaidon. Tietokoneisiin säilötty hallinnollinen tieto, säätely- ja ohjausjärjestelmät ja rekisterit sekä uuden tietoteknologian kehitys sisältävät edellytykset uuden tietoelehtiin

syntymiselle. Tämä tietieliitti perustaa vallankäyttönsä uuden tietoteknologian mystifiointiin, tiedon hallusapitoon ja kontrollointiin. On myös todennäköistä, että uusi tietieliitti muodostaa koalitioita muiden yhteiskunnan eliittien, esim. poliittisen eliitin kanssa. Yhteiskunta saattaa tulla näin pienistä eliittiryhmistä hyvin riippuvaksi ja myös haavoittuvaksi. Paras keino estää tällaisen tietieliitin valta on pitää informaatio avoimesti saatavana ja mahdollisimman halpana sekä välttää kaikin tavoin sen mystifiointia.

Arvostus

Yksilön saama arvonanto rakentuu yhteiskunnassa hänen koulutukseensa, ammattiinsa ja tuloihinsa perustuvaan asemaan yhteiskunnassa. Yksilön arvostus tulee informaatioyhteiskunnassa riippumaan yhä enemmän koulutuksesta ja ammatillisesta taidosta, kun tieto-taidon merkitys korostuu entisestään (Kekäläinen 1982, 53). Mikäli informaatioyhteiskunta tulee hallitsemattomana, kiristyy kilpailu korkean statuksen työpaikoista voimakkaasti. Automaatio korvaa työpaikkoja ja ihmistyötä yhä kiihtyvällä vauhdilla.

On ilmeistä, että informaatioyhteiskunnan tulon myötä työvoiman karsinta ja kilpailu kiristyy kaikilla tasoilla ja ammateissa. Työelämä asettaa yhä kiristyviä laatuvaatimuksia. Ammatillisten taitojen lisäksi on kyettävä sopeutumaan nopeasti muuttuviin työtehtäviin ja kouluttautumaan uudestaan sekä sietämään epävarmuutta.

Informaatioyhteiskunnan eräs uhka on ammattirakenteen polarisoituminen. Saattaa käydä niin, että yhteiskunnallinen arvostus jakaantuu epätasaisesti ammattirakenteen polarisoitumisen mukaan. Muodostuu uusi yhteiskunnallinen halkeama, jonka

toisella puolella seisovat ne, joilla on hyvä koulutus, ammatti ja palkka sekä arvonantoa, ja toisella puolella ne, jotka ovat alikoulutettuja, heikolla palkalla tai työttömiä. Ensiksi mainitut viihtyvät työssään ja heitä arvostetaan tieto-taitojensa vuoksi. Heillä on myös asiantuntemusta hoitaa asioitaan, vaikutuskanavia, taloudellisia ja poliittisia resursseja sekä voimakkaat ammattijärjestöt. He ovat asiantuntijoita, informaatioteknologian hallitsijoita ja kontrolloijia, tietieliittä. Jälkimmäiset tekevät vain hommia tai keikkoja tai ovat mekaanisessa rutiinistyössä, esim. atk-lävistäjinä. Heille statuksen ja arvonannon etsiminen saattaa kanavoitua vapaa-aikaan. Vaarana on myös hajautuminen passiivisiksi masaviihteen kuluttajiksi.

Virtanen maalailee kuvaa A- ja B-ihmisistä ja näiden välisistä suhteista: "Juopa 'kunnan kansalaisten' ja ulkopuolisten välillä kasvaa, normaalin ja epänormaalin raja syvenee. B-ihmiset alkavat näyttää A-ihmisten silmissä pelotteelta, joka kertoo, miten käy jos lipsahtaa... Kiristyy kilpailu luo A-yhteiskunnan puolelle pakkoterveyden paineen. Pelko rappion merkkien ilmaantumisesta ruumiiseen tai sieluun kannustaa jokaisen lenkkipolulle ja squash-halliin. Rentoutumismenetelmiä opetellaan. Nautintoaineiden liiallista käyttöä aletaan pitää osoituksena vieraantuneisuudesta, tahdottomuudesta ja psyykkisestä pehmydestä - piilevän lipsahtajan tunto-merkkinä. Jos on A-olutta, taitaa olla B-ystäviä." (Virtanen 1982, 96.)

Vapaus henkiseen kasvuun

Henkisen kasvun tarpeet merkitsevät sitä, että vaaditaan mahdollisuuksia persoonallisuuden omaehtoiseen kehittämiseen yksilöllisten taipumusten mukaisesti. Persoonallisuuden geeni-

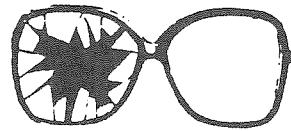
ja arvoperusteiset pyrkimykset nousevat esiin. Ne halutaan toteuttaa yksilön ainoassa ja ainutkertaisessa elämässä. Periaatteessa informaatioyhteiskunta tekee tämän mahdolliseksi antamalla tilaa omalle ajankäytölle.

Käsite itsensä toteuttaminen, joka englannista suomennettuna huonosti kuvaa näitä yksilön kasvupyrkimyksiä, on usein käytetty vastine henkisen kasvun tarpeille.

Käytännössä henkisen kasvun tarpeiden voimistuminen johtaa kulttuuri-, opetus- ja vapaa-ajanviettoinstituiotioihin kohdistuvaan lisäkysyntään. Mitä moninaisin opiskelu, erilaiset harrastukset, urheilu ja kirjoittaminen ovat tämän päivän tavanomaisia esimerkkejä aloista, joilla ihmiset pyrkivät itsensä kehittämiseen. Tulevaisuus tuo varmasti uusia ja yllättäviäkin itsensä toteuttamisen muotoja. On myös ennustettavissa, että nämä henkisen kasvun pyrkimykset purkautuvat työpaikoilla, hallinnossa, yrityksissä ja järjestöissä. Omaehtoiselle työn suunnittelulle halutaan tilaa ja työn odotetaan kehittävän persoonallisuutta.

Mikäli ihmiset todella käyttävät saamansa ajan ja mahdollisuudet itsensä kehittämiseen, informaatioyhteiskunnan eräs ideaali ja itse asiassa ihmiskunnan vuosisatainen ideaali toteutuu. Näin ei kuitenkaan välttämättä tapahdu. Tämän kirjoituksen teeman kannalta keskeinen kysymys on se, mitkä tekijät, prosessit tai yhteiskunnalliset rakenteet voivat estää tai viedä pohjan pois henkiseltä kasvulta.

Katarina. Eskola on tarkastellut elämän köyhtymistä kulttuurin näkökulmasta (Eskola 1983). Eskola päätelee tarkasteltuaan eräiden tutkimuksien tuloksia, että "kehityksen suuntana nähdään aika yleisesti, että hyvinvointivaltio ei ole onnistunut vapauttamaan elämää, vaan se on

katsauksia

kahlinnut elämän aineelliseen kulutukseen, holhoajien passiivistavaan ja elämän kokonaisuutta pirstovaan ajankäyttöön" (ma., 6). Samansuuntaisia johtopäätöksiä on esittänyt myös mm. Littunen (1981). Tämä tarkastelu ja keskustelu laajenisi nopeasti hyvinvointivaltion kriisiin, jonka syvyydestä ja olemuksesta on väitely viime aikoina vilkkaasti. Viimeksi Nurmela (1983) on käynyt läpi yhteiskunnan hyvinvointi- ja pahoivointikeskustelua.

Uusi informaatioteknologia tuskin on syntynyt suunniteltuna yhteiskuntapoliittisena vastauksena kansalaisten yhteiskunnallisiin tai tiedollisiin intresseihin. Informaatioteknologia samoin kuin monien muiden tuotteiden historia selittyy usein markkinoista, sattumasta tai tekniikan itseohjautuvuudesta (Littunen 1981, 24).

Joukkotiedotus on nykyisin kasvanut sekä informatiivisesti että viihhteellisesti niihin mittoihin, että se muodostaa yksilölle suoranaisen uhan. Ainakin osa joukkotiedotusviihteen kuluttajia on vaarassa tulla passiiviseksi viihteenkäyttäjiksi, jotka valikoimatta ahmivat kaiken massaviihteen. Tällaiset "vidiootit" ovat pohjimmiltaan "arvokaspereita". Heille ei ole muodostunut arvoja, joilla jäsentää ja siivilöidä massaviihdeä. Nykyisen informaatiotulvan jäsentämiseksi itse asiassa kaikki tarvitsevat arvoja ja kognitiivista kuvaa maailmasta. Tietoa ei hallita tiedolla vaan arvoilla.

Pietarinen on hahmotellut kognitiivista ihmiskäsitystä eettisen rationaliteetin pohjaksi (Pietarinen 1983). Pietarinen kirjoittaa: "Eettisen rationalisuuden perustana on kognitiivinen ihmiskäsitys, ajatus tiedollisesti

ja eettisesti kehittyneestä persoonasta, joka pystyy ratkaisussaan ottamaan huomioon erilaiset vaihtoehdot ja seuraukset, nykyiset ja tulevat sekä arvioimaan seurausten merkitykset kokonaisvaltaisesti, koko kulttuurin tai elämänmuodon kannalta. Kognitiivinen ihminen haluaa toiminnallaan edistää rationaalisia arvoja, ei niitä mitä yleisesti halutaan."

Pietarisen mukaan nyky-yhteiskuntaa ohjaavan perusarvon, taloudellisen rationaliteetin sijasta pitäisi pyrkiä edistämään eettistä rationaliteettia, mikä merkitsisi sitä, että yhteiskuntapolitiikassa päätöksiä tehtäessä otettaisiin huomioon kokonaisevidenssin periaatetta noudattaen myös muut kuin taloudelliset arvot. Eettisen rationaliteetin perustana on kognitiivinen ihmiskäsitys. Informaatioyhteiskunta tarvitsee eettistä rationaliteettia ja kognitiivista ihmiskäsitystä, muutoin siitä saattaa muodostua orwellmainen epäyhteiskunta.

Johtaako informaatioyhteiskunta massayhteiskuntaan?

Informaatioyhteiskunnan toisena äärimahdollisuutena on massayhteiskunta ja toisena lähiyhteisöjen varaan rakentuva ja henkiselle kasvulle tilaa antava yhteiskunta. Edellytykset kummankin syntymiselle ovat olemassa suomalaisessakin yhteiskunnassa. Suomalainen yhteiskuntapolitiikka tuskin tekee kokonaisvaltaista suunnitelmaa ja päätöstä toteuttaa jälkimmäistä näistä yhteiskuntamalleista. Päätöksenteko tulee olemaan inkrementaalista. Tulevaisuutta rakennetaan vähittäin erillisillä päätöksillä, joista merkittävän osan tekevät julkisen vallan lisäksi uuden teknologian tuottajat.

Massayhteiskunta rakentuisi sosiaalisesti ja fyysisesti hajonneen

yhdyskuntarakenteen varaan. Elinkeinoelämää hallitsisivat suuryritykset, joista keskeiseksi ovat nousseet tietotekniikan ja tiedonvälityksen aloilla toimivat. Mm. suuret öljy-yhtiöt harjoittavat maailmanlaajuisia tietotekniikan ja tiedonvälityksen kauppaa. Toimisto- ja hallinnollista työtä esim. laskutusta ja konekirjoitusta sekä myös konsultaatiota ja ohjelmointia on siirretty kotona tehtäväksi telemaation avulla.

Massayhteiskunnassa perhe-elämä on käpertynyt epäterveellä tavalla ydinperheen ympärille. Paitsi kotityötä lapset suorittavat myös koulu-tehtäviä huoneessaan kotitietokoneilla, jotka on kytketty koulun päätietokoneeseen. Vapaa-aika vietetään pääasiassa kotona videota katsellen ja videopelejä pelaten. Ystävyysuhteita on vähän. Nämäkin muutamat tuttavat elävät niin kaukana muissa lähiöissä, että kontaktit on rationaalisinta hoitaa telemaation avulla. Aikaa ei kannata tuhjata matkustamiseen. Paikallisyhteisöt (esim. kaupunginosayhdistykset), lähidemokratiaelimet tai kylätoimikunnat eivät toimi. Ne ovat näivettyneet, koska kukaan ei käy kokouksissa eikä juhliissakaan.

Ammattirakenne on massayhteiskunnassa polarisoitunut voimakkaasti. Tietotehtävissä työskentelee yli puolet ammatissatoimivista. "Tietorahvas" työskentelee mekaanisissa työtehtävissä, tietoeliitti hoitaa informaation kontrollin ja jakelun. Tulorot näiden ryhmien välillä ovat suuret.

Itsehallinnolliset kunnat ovat massayhteiskunnassa asukasmäärältään suuria. Lähidemokratia ja väliportaan hallinnonuudistus ovat toteutumatta. Hallinto on vain kasvanut sekä byrokratisoitunut entisestään. Uusina yhdyskuntasuunnittelun muotoina ovat tulleet asianajosuunnittelu

sekä konsulttipalvelut, joita tarjotaan paikallisille kansalaisliikkeille niiden taistellessa keskusjohtoisia suunnitelmia vastaan.

Informaatioyhteiskunta ei välttämättä johda edellä kuvattuun masseyhteiskuntaan. On mahdollista toteuttaa "hyvän elämän" uusia kriteerejä; antaa edellytykset pienyhteisön varaan rakentuvalle yhteiskunnalle, jossa on myös aikaa ja tilaa henkisen kasvun tarpeille. Tämä edellyttää yhtäällä massayhteiskunnan vaa-rojen tiedostamista ja torjumista. Inkrementaalisen päätöksenteon yhteiskunnassa tämä vaatii monia johdonmukaisia suunnitelmia ja päätöksiä halutun muutoksen suunnassa.

Kirjallisuus

- ESKOLA, Katarina. Elämän köyhtyminen kulttuuritutkimuksen näkökulmana. Tiedotustutkimus 6(1983):4.
- KAITERA, Heikki. Työpaikat ja asuin-ympäristö. Espoo, Otakustantamo, 1982.
- KEKÄLÄINEN, Olli. Informaatioyhteiskunta ja elämisen laatu. LuK-työ, Helsingin yliopiston maantieteen laitos, 1982.
- LITTUNEN, Yrjö. Teknologian kehityksen vaikutukset yhteiskuntaan, työhön ja ihmiseen. Posti- ja telehallitus, tutkimusjaosto, Katsaus 1981:3
- LUOMA, Väinö. Suomi palvelusyhteiskuntana. Piirteitä, kehityssuuntia ja tarvetaustaa. Kanava (1983):7
- MASUDA, Yoneji. The information society as post-industrial society. Bethesda, USA, World Future Society, 1981.
- MASUDA, Yoneji. Social impact of computerization - an application of the pattern model for industrial society. Challenges from the future proceedings

of the International Future Research Conference. Volume II. Compiled by Japan Society of Futurology. Tokyo, 1970.

- NURMELA, Juha. Yhteishyvän kestävä yhteiskuntamalli - pohdintoja suunnittelun uusista ideoista. Yhdyskuntasuunnittelun jatkokoulutuskeskuksen julkaisu B 46. Espoo, 1983.
- Osallistumistoimikunta. Komiteamietintö (1981):54, Helsinki, 1981.
- PIETARINEN, Juhani. Arvot ja toiminta. Luento yhdyskuntasuunnittelun jatkokoulutuskeskuksessa 9.9.1983.
- ROOS, Jea-Pekka & RIIKONEN, Heikki. Demokratia, osallistuminen ja demokraattinen suunnittelu. Sosiaalipolitiikan vuosikirja, 1979.
- SAHLBERG, Beng. Työpaikkojen siirtäminen lähikeskuksiin - elektroniikan avula! Yhdyskuntasuunnittelu, (1982):4.
- SEGERSTÄHL, Boris. Uusi teknologia - uusi alue- ja yhdyskuntarakenne. Muuttuva ympäristö ja suunnittelu. Seutus suunnittelun keskusliitto. B:50 Helsinki, 1982.
- THORNLEY, A. Theoretical perspective of planning participation. Progress in planning, Vol. 7. Pergamon Press, 1977.
- TIURI, Martti. Tietoyhteiskunta, koulutus ja yleissivistys. Kanava, (1983):7.
- TOFFLER, Alvin. The third wave. London, Pan Books Ltd., 1980.
- WIEGAND, Jürgen. Funktionsmischung zur Planung Gemischter Gebiete als Beitrag zur Zuordnung von Wohn- und Arbeitstätten. Buchar Berichte. Verlag Arthur Niggli Ag, Teufen, 1973.
- WIEGAND, Jürgen. Kaupunkitoimintojen integrointi. Luento Yhdyskuntasuunnittelun jatkokoulutuskeskuksessa 1.4.1982.
- WILHELM, Peter. Kaupunki 2025. Tiede 2000, (1982):6.
- VIRTANEN, Matti. Änkyrä, tuiske ja huppeli. Muuttuva suomalainen humala. Porvoo, Helsinki ja Juva, WSOY, 1982.